

Habitat II Tartışmaları ve İstanbul'da Toplumsal Dönüşüm

Alim ARLI*

Şehrin Tarihsel Paradoksları: Gelişme, Değişim, Çöküş

Dünyanın pek çok bölgesinde devasa ölçeklerde megapoller ve birbirine yüksek düzeyde bağımlı kent ağları günümüzün yerleşmeler hiyerarşisini oluşturur. Devasa bir çap ve yoğunluktaki bu kentleşme eğilimi, tüm ülkelerde nüfusu yerinden ederek, geleneksel tarımsal ve geçimlik ekonomileri ortadan kaldırmakta, kentlerde yaşayan ve gittikçe artan nüfusun ekolojik sistem ve üretim organizasyonu üzerindeki etki ve yüklerini de artırmaktadır. Yanı sıra barınma sorunu bağlamında kentsel çevre kalitesi, altyapı yatırımları, sosyal yatırımlar gibi ilave gereksinimler ortaya çıkmakta, karmaşık miras ve mülkiyet hukuku sorunları kentsel mekan siyasetinin temel tartışma konularını oluşturmaktadır. Ayrıca, yenilenen tarihî şehirlerde ve yeni ortaya çıkan tüm dünya kentlerinde de konut sorunu değişik boyutlarıyla sanayi devriminden itibaren olduğu gibi kamusal tartışmanın merkezî konularından birini oluşturmaya devam etmektedir.

1961'de Lewis Mumford şehirleşmenin geldiği aşamada şu öngöründe bulunmuştu: "Metropolün biçimsiz megalopolis bileşik kentine dönüşecek biçimde sürekli yayılması ve bileşik kentlerin çoğalıp büyümeleri bugün her toplumun yüz yüze olduğu durumun ciddiyetini ortaya koyar."¹ Mumford'un metropolün makro ölçeğinde ve panoramik olarak düşünülmüş "endişeli" kentsel öngörülleri, pek çok dünya kenti için, kentsel siyaset ve ekonominin kalbine dokunan yeni olguları da içerecek biçimde hâlâ güncelliğini korumaktadır. Mumford'un eleştirmenlerinden Jane Jacobs, ki kente sokak düzeyinden ve mahalle hayatının canlılığı ve dinamizmi içinden bakan çağdaş eleştirinin en parlak isimlerindenidir, aynı yıl Mumford'un kastettiğinin tersi

* Dr., Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

1 Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, çev. Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, s. 667.

bir açıdan “kentın ölümü”nü ilan etmişti.² Jacobs’ın özellikle Hausmann tarzında veya Robert Moses’ın “mutenalaştırma yoluyla temellük ve dönüş-türme” siyasetiyle şekillenmiş Amerikan büyükşehirlerindeki “büyük sıkıcılık afeti” dediğı olgu, konut ile işyeri arasındaki ilişkinin karmaşık özelliklerine ve kentsel rantların tahsis politikalarına işaret ediyordu. Jacobs’ın kentsel çeşitliliğın, güvene dayalı tanıdık ilişkilerin ve sokak hayatının ölümü olarak tanımladığı bu dönemi takip eden yeni dönemde bir tepki olarak ortaya çıkan post-modern kentleşme hareketleri de neo-liberal ekonomik dönüşümün şiddetine boyun eğmiştir.³ Onun sorularını takip eden pek çok çağdaş uzman da, sokağın ölümü, karmaşık kentsel yönetim süreçlerindeki demokratikleşme sorunları, modern ekonomik örgütlenme ve kentsel-bölgesel planlama yaklaşımlarının yok ettiği çoğulculuk bağlamında kentleşmenin sonunu ilan ettiler.⁴ Planlama ve şehir hayatının örgütlenmesi ve kalitesi bağlamındaki bu temel tartışmanın yanı sıra teknolojik kapasitedeki artış kentlerin kurumsal ve sosyal düzenini yeniden yapılandırmaktadır.

Kentleşmenin yönetim, planlama ve yerel bağlamdan kaynaklanan gelişme süreçleri, teknolojik ve iktisadi küreselleşmenin getirdiğı sosyal ve iletişimsel imkan ve sorunlarla iç içe şekillenmektedir. Enformasyon teknolojilerindeki dönüşümler, ulaşım imkanlarındaki ilerlemeler ve bilgiye erişimin hızlanmasıyla mekanın sosyal pratikler üzerindeki caydırıcı gücünün yıkılması ve toplumsal hareketlerin çeşitlenerek çoğalması, modern kentsel yerleşmeler ağı dinamik araç ve kurumlarla uyum ve değişim kapasitesi her an yeniden organize edilen karmaşık “yapı” ve katılımcı aktörlere dönüştürmüştür. Küresel coğrafyada derinleşen bölgeler arası dayanıklı eşitsizlikler, birbirinden farklı ülke ve kent grupları ortaya çıkmıştır.⁵

Şehirlerin ekonomik ve toplumsal örgütlenmesinin nitelik ve bileşenlerini tayin eden kültürel yapılar ve sınıflar arası eşitsizliklerin kentsel mekandaki dağılım kalıbı, Norbert Elias’ın geliştirdiğı “süreçsel-etkileşimli konfigürasyonların oluşum mantığıyla”⁶ düşünüldüğünde, toplumsal hareketlerin bu değişimdeki işlevleri de daha açık görülebilir. Bu çerçevede barınma, beslenme, yaşanabilir kentsel çevre kalitesine erişim ve bunun için verilen toplumsal mücadeleler günümüz kent hayatının çatışma alanlarından ve temel

2 Jane Jacobs, *The Death and the Life of Great American Cities*, NY: Vintage Books, 1961.

3 David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s. 89-119.

4 Douglas W. Rae, *City: Urbanism and its End*, Yale University Press, 2003.

5 Çağdaş toplumsal manzaranın kapsamlı bir değerlendirmesi Manuel Castells tarafından sunulmuştur. Bkz. *Enformasyon Çağı: Ağ Toplumun Yükselişi*, c. 1, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005; *Enformasyon Çağı: Kimliğin Yükselişi*, c. 2, 2006; *Enformasyon Çağı: Binyılın Sonu*, c. 3, 2007.

6 Norbert Elias, *Zaman Üzerine*, çev. Ender Atayman, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

çelişkilerindedir.⁷ Konut ihtiyacı insan yerleşmelerinin tarihi boyunca temel bir gereksinim olmanın ötesinde, içinde şekillendiği egemen ekonomi politikalarıyla bağlantıları içinde bakıldığında hane halklarının toplumsal-siyasi düzenle ilişkiye geçiş biçimini de düzenleyen karmaşık özelliklere sahiptir.⁸ Ayrıca kent/toplum ve doğa veya kültür ve doğa arasında çizilen metodolojik sınırları ontolojik sınırlarmış gibi kurumsallaştıran bakış açıları ve bunlara içkin kategoriler olguların karmaşık özellikleri karşısında dağılmıştır. Örneğin Çernobil ve benzeri nükleer felaketler, büyük depremlerinin yarattığı tsunamiler sonucu yüz binlerce ölüyü bulan kitlesel yıkımlar, savaşın ve yıldırıcı terörün tarihte ilk kez bu yoğunlukta kentleşerek yoğunlaşmış şiddet anları yarattığı şok dalgaları ve ahlaki panik, frekansları her geçen gün artan küresel salgın hastalık alarmları, iklim rejimlerinin hızlı değişmesi ve değişen rejimlere bağlı kuraklık ve büyük seller, New Orleans ve civarındaki onlarca kenti yıkan Katrina gibi yıkıcı kasırgalar büyük nüfusları barındıran günümüz kentlerindeki toplumsal manzaranın ve kentsel ekolojinin tamamlayıcı “doğal” öğeleridir. Bu tür durumlar, toplumsal ilişki ağlarını ve olguları açıklamak için organize edilmiş apriori açıklama çerçevelerinin yetersizliğini ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan, damgalanmış ve kriminalleşmiş toplulukların sayısındaki artış ve post-metropolitan sosyal dinamiklerin karmaşık düzeni içinde Chicago, New York ve Los Angeles gibi Amerikan şehirlerinde, eğitim, kira, yoksulluk, evsizlik ve kentsel rantların paylaşımı gibi olgular, kent ve mekan hakkı talebine sorunların şiddetiyle paralel bir radikallik ve yepyeni boyutlar kazandırmıştır.⁹ Aynı durum Bombay, Tokyo-Yokohama, Hong-Kong, Manila, Şanghay, Rio de Janeiro, Kahire gibi Hindistan, Japonya, Latin Amerika, Çin ve Afrika ülkelerinin büyükşehirlerinin de gerçeğidir. Ekolojik ve toplumsal süreçleri birlikte düşünmeyi zorunlu kılan ve birbirini etkileyen ve birbirlerine eklenen karmaşık toplumsal-doğal durumlar yaratan bu gelişmeler bir yönüyle Latour'un ağlarını hatırlatır.¹⁰

Öte yandan tüm bu sorunların çözümü için seferber olmuş topluluk, üniversite, hükümet dışı örgütler ve ulusal ve uluslararası resmî kurumların çabalarıyla kentsel hayatı kuşatan olgular denetim altına alınmaya ve çözüm için geniş bir toplumsal enerji seferber edilmeye çalışılmaktadır. Değişim ve iyileştirme taleplerini harekete geçiren siyasi enerjiler kimi zaman yerel bağlamdan kaynaklanabildiği gibi, ulusal ve küresel gelişmelerin yarattığı dinamiklerle de bağlantılı küresel bir eşzamanlılığın baskısı altında da ortaya

7 Manuel Castells, *The City and the Grassroots*, University of California Press, Berkeley, 1983.

8 David Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*, çev. Mehmet Morali, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

9 Loic Wacquant, *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*, Duke University Press, 2010, s. 41-71.

10 Bruno Latour, *Biz Hiç Modern Olmadık: Simetrik Antropoloji Denemesi*, çev. İnci Uysal, İstanbul: Norgunk Yayınları, 2008.

çıkabiliyor. Karmaşıklılaşan sosyo-ekolojik, sosyo-mekansal dinamikler ve toplumlar arasında artan karşılıklı bağımlılık, kentlerde yoğunlaşan nüfusun bileşenlerini dağılmaya yatkın (dissipatif) ve fraktal bir kentsel formda yeniden üretmektedir.¹¹ İnsan yerleşmelerinin sosyo-mekansal düzlemi, sosyal örgütlenmeyi ve sınıfsal farklılaşmaları oluşturan ve yeniden üreten toplumsal pratiklerin zaman coğrafyası içinde şekillenmektedir.¹²

Çizilmeye çalışılan genel tabloda barınma olgusunun boyutları, ekonominin küresel yeniden yapılanması, ulusal ekonomilerin ölçeği ve derinliği ile kentsel gelişmenin özgül koşulları içinde şekillenir. Kredi sistemlerinin içine gömülmüş konut sahipliği siyasalarının yanı sıra tüm dünyada sayıları artan evsizler aynı ekonomik-sosyal rejim içinde ortaya çıkmaktadır.¹³ Dünya genelinde evsiz nüfusun sayısının ulaştığı boyutlar çağdaş ekonomik ve siyasal düzenin bir sonucudur. Sadece ABD’de, 2009 yılı itibariyle iyimser tahminlerde 650 bini aşkın çocuk, yetişkin erkek ve kadın evsizdir.¹⁴ Sayısı tam olarak bilinmeyen sokak çocuklarının dünya genelindeki sayısı da yine en iyimser tahminle 30 milyonu aşmaktadır. Fakat kronik yoksulluğun, kötü beslenmenin ve evsizliğin yaygın olduğu Hindistan, Bangladeş ve birçok Afrika ülkesi dikkate alınca bunun çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Sokak çocukları için dünya ölçeğinde verilen daha kötümser sayılar 170 milyon civarındadır. Bu durum, özellikle 4. dünya ülkeleri ve dışlanmışlar kategorisini oluşturan en yoksul ülkelerdeki sağlıklı istatistiksel kayıtların yokluğuyla da ilgilidir. Sokak çocuklarının yaşadığı ekonomik ve toplumsal koşullar korkunçtur ve sonuçları mağdurlarda bıraktığı yıkıcı izler kadar toplumsal düzenleri de tehdit eder düzeydedir.¹⁵ Bu tür sıradan istatistik bilgileri bile günümüz kentlerindeki insani dramların boyutlarını ortaya sermektedir.

Ayrıca farklı ülkelerdeki nüfus artış oranları, doğurganlık eğilimlerindeki farklılıklar, mekansal yapıların yayıldığı alanların sosyo-ekolojik nitelikleri, nüfusun büyüklüğü ile ekonomik ölçek arasındaki denge unsurları yerleş-

11 David Byrne, *Understanding the Urban*, Palgrave, 2001.

12 Anthony Giddens, *Toplumun Kuruluşu*, çev. Hüseyin Özel, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 161-218. T. Hagerstrand’ın zaman coğrafyası yaklaşımının sosyal pratikleri üzerinden verimli bir okumasını yapan Giddens özellikle zaman ve mekan ayrımının toplumsal analizde yarattığı sorunları yetkin biçimde tartışıyor.

13 2008’de ABD’de başlayan ve kademe kademe dünyaya yayılan ekonomik kriz temelde konut kredi sistemindeki büyük finansal deliklerin taşınabilir olmaktan çıkmasıyla başladı. Sonrısındaki tüm tedbirler sadece ekonomik düzende değil kentleşme ve ona bağlı konut ve mülkiyet politikalarında da kapsamlı değişiklikleri haber vermektedir.

14 <http://www.endhomelessness.org/content/article/detail/3668>. Erişim tarihi: 5 Kasım 2010.

15 <http://www.cyc-net.org/cyc-online/cyc01-0904-Homelessness.html>. Erişim tarihi: 7 Kasım 2010. Hindistan alt kıtası, Afrika ülkeleri, Brezilya ve bazı İslam ülkelerinde bu sayılar dramatik düzeylerde seyretmektedir. Farklı araştırma kuruluşlarının internet sitelerinde dünya geneli için 100 milyon ile 300 milyon arası evsiz insan sayıları verilmektedir.

melerin yapılaşma ve tabakalaşma dinamiklerini etkiler. Özellikle gelişmekte olan ve küresel ekonomiden dışlanan dördüncü dünya ülkelerinin kalkınma ve kentleşme dinamikleri barınma ve toplumsal düzen meselelerine özgül boyutlar kazandırmıştır.¹⁶ Sadece konut ihtiyacı bağlamında değil, nüfusun yerleştiği sosyal ekolojinin durumu, beslenme ihtiyaçlarının günümüzde aldığı dramatik hal, temiz su ihtiyacının karşılanamadığı yerlerdeki yaygın hijyen problemleri, bu olguların yarattığı kronik sağlık sorunları, gelişme yaşındaki çocukların fiziksel gelişmelerinin sağlıksız seyri gibi olgular özellikle düşük gelir gruplarının yaşadığı güncel ve somut sorunlardır. Kent yoksullarını sadece gelir yoksunluğundan kaynaklanan tehditler değil yerleştikleri alanların yanı başına kurulan kimyasal, toksik, zehirli sanayi tesisleriyle ortak yaşarlık kurdukları mekanlardaki tehditler de yoğun biçimde etkilemektedir. Zaman zaman kitlesel ölümlere ve kronik sağlık sorunlarına yol açan bu sanayiler, doğrudan çevrelerinde yer alan yoksul insan gruplarını etkilemektedir. Bu nedenle barınma ve yoksulluk problemi, özellikle kentteki yer seçimi ve bölgeselleşme dinamikleri ışığında bakıldığında, hane halkı ekonomisi bakımından birçok sosyo-ekolojik süreçle iç içe geçmiştir.¹⁷

1950 sonrasının yükselen refah ekonomilerine eşlik eden ve özellikle ekonomileri gelişmekte olan dünyada artan yoğunluklarda önem kazanmaya başlayan barınma hakkı tartışmasının, dünya ekonomisinin geçtiği tarihsel evreler sonucu ortaya çıkan ve zamanla küre ölçeğinde yayılarak derinleşen bir dizi olgunun kompleks bileşimi içinde anlaşılmasının pek çok yararı vardır.¹⁸ Öncelikle tedrici olarak kırsal nüfusun çözülmesi ve kentlere doğru akışı sonucu kentsel nüfusun oranının kırsal nüfusu geçerek yeni bir bağımlılık türü yaratmasıyla birlikte kentsel konut ihtiyacında bir patlama yaşanmıştır. İkinci olarak kentsel geçiş ve demografik geçiş süreçlerini XX. yüzyılın başında büyük ölçüde denetlenebilir düzeye taşıyan Avrupa ve Amerika toplumlarının aksine, diğer kıtalardaki toplumların bu geçiş süreçlerini yüksek bir yoğunlukta hâlâ yaşamalarının ve henüz tamamlamamalarının yarattığı girift etki alanı söz konusudur. Böylece alt-kentleşme ve aglomerasyon süreci bölgeye ve ülkeye göre farklı nitelikler kazanmaktadır. Yine, 1980 sonrasında ileri ekonomilerdeki neo-liberal iktisadi-sosyal dönüşüm sonrası metropol bölgelerde evsiz insanların sayısındaki muazzam artışlar ve düşük gelir gruplarının sağlıksız yerleşim dokularına demirlemesi yeni ekonominin doğrudan bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

16 Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Binyılın Sonu*, s. 89-218.

17 Mike Davis, *Gecekondu Gezegeni*, İstanbul: Metis Yayınları, 2007, s. 150-183. Mike Davis, *Dead Cities*, The New Press, 2002.

18 Immanuel Wallerstein, *Sosyal Bilimleri Düşünmemek: 19. Yüzyıl Paradigmasının Sınırları*, çev. Taylan Doğan, İstanbul: Avesta Yayınları, 1999, s. 149-177.

19 Mike Davis, *Gecekondu Gezegeni*, s. 15-69.

Bu bakımdan, 1980 sonrasında özellikle ekoloji hareketlerinde formüle edilen düşünceler, halen kamusal siyaset ve bilim dünyası da dahil olmak üzere birçok alanda yeni tartışmalara yol açmıştır. Mevcut ekonomik modellerin “sürdürülebilir” olmadığı, “sonsuz birikim modeli”nin farklı nesiller arasındaki uzun-dönemli eko-sistemik dengeyi yok edecek trajik sorunlara yol açtığı ve sürdürülemezliği, ekolojik düzenin geri dönüşsüz bir şekilde bozulmasının biyolojik ve doğal çeşitliliği ve doğal kaynakları yok olma tehdidi altına soktuğunun anlaşılması, süregiden ekonomik sistemin geleceği ne olacak sorusunu canlı türlerinin varoluşu sorunuyla bağlantılı dramatik bir zemine taşımıştır. Ekonomist kalkınma ideolojilerinin temel argümanlarını sarsan yeni düşünsel hareketler, bürokratik devlet kapitalizmi biçimine bürünen bir kalkınma projesine dayanan sosyalist ve faşist modelleri de kapitalizmin Anglo-sakson modeli kadar eko-sistemi tahrip edici kabul ederler. Tüm bu modellerin temellerindeki mantığı, benzer şekilde sınai modernleşmenin bir varyantı olarak görürler.²⁰

Habitat Platformu: İnsan Yerleşimleri Olgularına Küresel Bakış

Özetlenmeye çalışılan ve kentsel değişimleri etkileyen faktörlerin yönetimi ve krizlerin denetim altına alınması ihtiyacı son elli yılda insan yerleşmelerindeki muhtemel krizlere çözüm üretme eğilimlerini de etkilemekte ve uluslar üstü kuruluşları inisiyatif almaya zorlamaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler çatısı altında konut sorunu, gıda sorunu, ekolojik sorunlar, sınıfsal eşitsizlikler, çocuk hakları, kadın hakları, biyolojik çeşitlilik gibi temel global kriz alanlarında çözüm oluşturma arayışları kurumsallaşmıştır. Bu çerçevede UNCHS-HABITAT (Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Merkezi) adıyla kurulan merkez özellikle insan yerleşimleri alanındaki mevcut sorunları ele almak ve çözümler üretmek için uluslar üstü bağları oluşturmak ve araştırmalar yapmakla yetkilendirilmiştir. Bu merkez pek çok önemli araştırmanın yanı sıra büyük çaplı toplantılar da organize etmekte ve sivil toplum ve kamusal söylemlerle işbirliği içinde kimi zaman hükümetleri yasallaştırmaya zorlayacak teklifleri gündem haline getirmektedir. 1976’daki Habitat I toplantısının ardından kurulan UNCHS-HABITAT komisyonu, BM’nin insan yerleşmelerindeki temel meseleleri küresel düzeyde araştırma ve çözümler üretme konusundaki temel uluslar üstü kurumudur. “Komisyonda 58 ülke üye olarak, 35 ülke de gözlemci olarak yer almaktadır. Komisyon 1978-1989 yılları arasında her yıl komisyon toplantısı yapmış, 1989 yılından itibaren de

20 Ulrich Beck, *Siyasallığın İcadı*, çev. Nihat Ünler, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999; Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, 2. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998; Fritjof Capra, *Yaşamın Örgüsü: Zihnin ve Maddenin Yeni Bir Sentezi*, çev. Beno Kuryel, İstanbul: Yapı Merkezi, 2001.

bu toplantıları her iki yılda bir yapmaya başlamıştır.” Ayrıca organize ettiği toplantılar arasında “1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1993 Viyana İnsan Hakları Dünya Konferansı, 1995 Kopenhag Sosyal Kalkınma Konferansı ve 1996 Habitat II-İnsan Yerleşimleri Dünya Konferansı” vardır.²¹

UNCHS insan yerleşmelerinin karşı karşıya olduğu sorunları, ihtiyaçlar yelpazesini ve çözüm önerilerini kapsayan bir düzlemde çalışmalarını yürütür. 31 Mayıs 1976 yılında Vancouver’da yapılan ilk Habitat toplantısının ardından, ikinci toplantı 3-14 Haziran 1996’da İstanbul’da yapılmıştır. Hükümetler, bilimsel kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, ulus üstü yapıların temsilcilerinin katıldığı bu büyük çaplı toplantılarda insan yerleşmelerinin ve ekolojik düzenin karşı karşıya kaldığı sorunlar için ortak zemin aranmış ve bunlarla ilgili çerçeve metin ve bildirimler ortaya çıkarılmıştır. 1976’daki Habitat I toplantısında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer alan fakat devletleri bağlayıcı biçimde yasal alana yansımamış ‘barınma hakkı’ temel bir insan hakkı olarak tekrar “hatırlatılmış” fakat devletlerin bu konudaki sorumlulukları hükümet delegelerinin muhalefeti nedeniyle yasallaştırmaya zorlayamayacak şekilde zayıf bir vurguyla gündeme gelebilmiştir. 1976’daki ilk toplantıda “insan yerleşimleri beyannamesi” ve “eylem planı” başlıklı iki çerçeve metin ortaya çıkmıştır. Bu metinler doğrultusunda da bir yıl sonra UNCHS kurulmuştur.²² Yine metropollerde alt gelir gruplarının yoğunlaştığı bölgelerde giderek daha kronik bir problem olmaya başlayan, kullanılabilir suya erişim önemli bir sorun olarak anlamlı biçimde gündemi işgal etmeye başlamıştır. Bu tarihlerde çevre hareketleri de, olanca çeşitlilikleri ve hatta yerellikleri içinde doğum sancılarını bitirmiş ve etkili bir harekete dönüşmüştür. Habitat I toplantısı küresel bir bilinç ve yaygınlık kazanmış olan ekoloji hareketinin ve alt gelir gruplarının organize ettiği toplumsal hareketlerin yarattığı gündemlerle de yüzleşmek zorunda kalmıştır.²³

21 <http://www.toki.gov.tr/habitat/habitat/index.html>. Erişim tarihi: 15 Kasım 2010.

22 Gündeme gelen yüzlerce problem arasında merkezinde insan yerleşmelerinin olduğu başlıklar şunlardır: Çevre krizinin ulaştığı boyut, sera gazlarının yayılımı sonucu ozon tabakasının hızlı biçimde delinmesi, açık denizlerdeki canlı hayatında hayvan ve bitki türlerinin hızla yok olması, zehirli kimyasal sanayilerin özellikle gecekondu tipi yerleşimlere yakın kurulması sonucu ortaya çıkan kronik hastalık ve kitlesel ölümler, nükleer reaktör atıklarının depolanmasının yüksek maliyet içermesi nedeniyle çevreye kontrolsüz biçimde gömülmesi ve toprağı geri dönüşsüz biçimde zehirlenmesi, içilebilir su kaynaklarının kirlenilerek yok edilmesi, genetiği değiştirilmiş gıdaların sağlığı tehdit etmesi ve geleneksel tohum sisteminin yok olma riskiyle karşı karşıya gelmesi, metropollerde kış ayları boyunca hava kirliliğinin normal değerlerin üzerine çıkması ve kamu sağlığına olumsuz etkilerinin derinleşmesi, sağlıklı sanitasyon işleminin geçirilmemesi su kaynaklarının kamusal tüketimi.

23 Murray Boockhin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, çev. Abdullah Yılmaz, 1. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996; Semra Somersan, *Olağan Ülkeden Olağanüstü Ülkeye: Türkiye’de Çevre ve Siyaset*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993; Tuncay Önder, *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*, Ankara: Odak Yayınevi, 2003.

1976'daki Habitat I toplantısından sonra ikinci toplantı yirmi yıl sonra İstanbul'da tertip edilmiştir. Yirmi bir yıllık deneyimin ardından özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki şehirleşme sorunları (ekolojik bozulmaların da eşlik ettiği bir süreçte) karmaşık bir nitelik kazanmıştır. Habitat II toplantısı, Habitat I'in miras bıraktığı gündemlere ilaveten, 1992 yılında Rio de Janeiro'da yapılan "Çevre ve Kalkınma Konferansı"nın temel gündemini oluşturan "Biyolojik Çeşitlilik" ve "İklim Değişiklikleri" başlıklı konuları da kapsayan bir zenginlik içinde gerçekleşmiştir. Katılımcı ülkelerin büyük çoğunluğunun imzaladığı bu iki çerçeve anlaşma, sanayileşme ve kentleşme politikalarının yönüne etki eden hükümler içermektedir. Bu anlaşmanın ve ülkeler arası yönetişim sürecinin sonraki toplantılarda kazanacağı çerçeve, içeriği ve öneceği yükümlülüklerle kentsel ve doğal ekolojinin geleceğini de belirleyecek temel metin ve anlaşmalardan olacaktır.

Ayrıca 1990'lar boyunca küreselleşmenin de etkisiyle tüm dünyada merkezî yönetimlerin birçok yetkisini yerel yönetimlere devrettiği ve yerel yönetimler alanında farklı model arayışlarının gündeme geldiği bir süreç yaşandı. Rio de Janeiro'da *Gündem 21* adı altında şekillenen ve yerel yönetimlerin sürdürülebilir bir kalkınma ve yönetim tartışmasını içeren, tabandan katılımı hedefleyen bir model tartışmaya açıldı. Toplumsal tabanın taleplerini politik gündeme etkin ve verimli kanallar üzerinden taşımaya hedefleyen *Gündem 21* tüm dünyada yeni bir katılımçılık tartışmasını başlatmıştır.²⁴ Habitat II toplantılarının paradigmatik sloganı olan "sürdürülebilirlik" kavramı da bu toplantıların ve gelişmelerin sonucunda kamusal kullanımda yaygınlık kazanmıştır.²⁵ Aslında Roma Kulübü'nün 1970'lerde ortaya attığı "kalkınmanın sınırları" tartışmalarının ardından ekonomi ve ekoloji arasındaki ilişkilerin boyutlarını açığa çıkarmak için geniş bir tartışma alanı önceden açılmıştı.

Habitat II toplantısı 171 ülkeden 3.000 delegenin ve 2.500 STK'nın katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu toplantılarda konut ihtiyacının giderilmesi için geliştirilecek çözümlerin yanı sıra yoksullukla mücadele, sosyal bağların güçlendirilmesi, sürdürülebilirlik gibi konularda pek çok tartışma konusu ortaya çıkmıştır. Türkiye delegasyonu toplantıya hazırlık aşamasında geliştirdiği Ulusal Eylem Planı'nda, bu problemlere değinirken özellikle "yaşa-

24 B. Cooke, Uma Kothari, *Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?*, çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 2002.

25 Bu bakış açısını en iyi yansıtan metinlerden bir kısmı Worldwatch Enstitüsü'nce yıllık yayınlanan ve bir yıl içinde dünya genelinde çevre ve kentleşme konularını içeren *Dünyanın Durumu* raporlarıdır. Türkiye'de popüler çevreci hareket TEMA tarafından yayınlanan bu metinler "sürdürülebilirlik" retoriğinin ayrıntılı örnekleriyle doludur. Bir örnek için bkz. *Dünyanın Durumu 2001: Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu*, İstanbul: TEMA Vakfı Yayınları, 2001.

nabilirlik" ilkesinin de listeye eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ulusal raporda "herkese yeterli konut", "sürdürülebilir insan yerleşimleri", "yapabilir kılma ve katılım", "cinsler arası eşitlik" ve uluslararası katılım gibi konu başlıklarını ve daha önceden yapılan uluslararası toplantılardaki politika çağrılarını da içeren birçok sorunla ilgili sivil toplum kuruluşları, hükümetler ve uluslararası kuruluşlardan aktif izleme ve uygulama yürütülmesi için işbirliği ve katılım çağrısı yapılmıştır.²⁶

Toplantının iki ana konusu olarak "herkese yeterli konut", "sürdürülebilir insan yerleşimleri ve kalkınma", "hedefler" başlığı altında ele alınmıştır. Konut sorunu bağlamında toplantının yapılma amacında ne kadar başarı elde edilebileceğiyle ilgili manidar tartışmalar olmuştur. Herkese yeterli konut tartışması bağlamında ortaya çıkan tartışmada ABD delegasyonunun konumu ilginçtir:

Bu eğilimin aşırı bir örneği olarak, ABD [delegasyonu] konut hakkının uluslar arası düzeyde kabul edilmiş bir insan hakkı olmadığını ileri sürerek, Habitat II Toplantısı metinlerinde bu haktan bahsedilmesi durumunda karşı oy kullanacağını açıklamıştır. ABD'yi bu çıkışında sadece Güney Kore ve Japonya [delegasyonları] desteklemiştir. ABD'yi rahatsız eden en önemli hususun, BM konut raportörünün ABD'de artan evsizlerin durumuna dikkat çekmesi olmuştur. Ne var ki, kısa bir süre sonra Habitat II Eylem Planının uluslar arası hukuk açısından bir bağlayıcılığı olmadığı anlaşılınca ABD bu maddeyi de kabul etmekte bir beis görmemiştir. Oysa uluslar arası belgelerin birçoğunda olduğu gibi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 25/1'inci maddesinde konut hakkına işaret edilmektedir. Habitat II Eylem Planı da bu hususa dikkat çekmektedir.²⁷

Küresel eylem planı üzerindeki tartışma, küreselleşmenin hakim ekonomi politikalarının insan hakları ve bunun bir parçası olan konut ve barınma hakkı gibi alanlarla uyumsuz niteliklerini göz önüne seriyor. Habitat II toplantısı (Rio Konferansı ve Kyoto Protokolleri ile birlikte) kentleşme ve çevre sorunlarına küresel düzeyde bir farkındalık kazandırmak ve hükümetler üzerinde etki yaratabilmek için bir bilinç ve farkındalık alanı yaratmıştır. Tartışmalı bir alan olmakla birlikte, bu konuları etkileşimli ulus-ötesi bir kamusal alan üzerinden tartışmaya açtığı için dahi önemli kabul edilmelidir. Bu toplantıya ev sahipliği yapan İstanbul'da da toplantının yerel yönetim sorunları ve bunların çözümü için yarattığı tartışmalar bakımından anlamlı etkiler yaptığı söylenebilir.

26 <http://www.toki.gov.tr/habitat/dokumanlar/index.html>. Erişim tarihi: 15 Kasım 2010.

27 Özkan Açıkgöz, "Küreselleşme, Şehir ve Küreselleşmenin Bir Boyutu Olarak Habitat Toplantıları", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı, 2006, s. 179-180.

Yine Habitat toplantılarına hükümet dışı sivil gruplar içinden anlamlı tartışmalar içeren bazı girişimlerle katkı sunulmuştur. Bunlar bazı entelektüeller ve sivil toplum kuruluşları tarafından geliştirilmiş ve rapor halinde yayınlanmıştır. Bu raporda insan yerleşmeleri ve kentsel sistemler konusuna bütüncül bir bakış açısıyla bakılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca konut sorununun bağlantılı olduğu konularla birlikte katılımcı bir perspektifle ele alınmasının gerekliliği de belirtilmiştir. Ulusal ve küresel eylem projelerinin yanı sıra oluşturulacak çözümlerde yerel girişim ve bilginin özenle dikkate alınmasına da vurgu yapılmıştır.²⁸

Habitat II toplantılarında kentsel rantların tahsisi, kamusal kaynakların doğru ve yerinde kullanımı, tarihsel şehir mirasının korunması, bölüşümde yaygın ve adil bir mekanizmanın kurulması, çevre sağlığı ve konut güvenliğinin birlikte düşünülmesinin gerekliliği konularında çözüm önerileri sunulmuştur. Ayrıca şehrin mekansal dokusunu, kaynakları israf etmeden ve güvenli biçimde inşa edebilmek için kuşaklar arası dengenin korunmasına vurgu yapılmıştır. Habitat II toplantısının en önemli konu başlıklarından bir diğeri kadınların toprak/mülkiyet hakkı ile yaşamlarındaki seçim yapma haklarıydı. Özellikle evlilik sözleşmelerindeki mülkiyet dağılımı ve kırsal bölgelerdeki toprak dağılımı konularında yeni hukuksal düzenlemeler tartışılmıştır ve hükümetlerden etkin yasallaştırma talep edilmiştir. 'Ortaklık ve katılım' ilkelerine dayanan ana stratejiyi hedefleyen Habitat II, sosyal dışlanma problemlerini de bu bağlamda ele almıştır. Ayrıca kırsal bölgelerde yaşayan dünya nüfusunun karşı karşıya kaldığı ve çoğunluğu dinamik işgücünün kentlere akışından kaynaklanan yoksulluk sorunları da gündeme gelmiştir. Fakat pek çok uzmanın da ittifak ettiği gibi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde temel bir hak olarak tanınan barınma hakkının devletin yurttaşlara karşı sorumluluk alanında olduğu, Habitat II sonuç bildirisine güçlü biçimde yansımıştır.²⁹

Toplantının ev sahibi İstanbul'un ilan edilen nihai metinler ve zikredilen sorunlar bağlamındaki konumu irdelenmeye değer. İstanbul'un gecekondulu tarihi ve buna dönük arayışlarının yoğunlaştığı 1980 sonrasında Habitat II toplantıları konut sorununun çözümü için yukarıda değinilen ilke ve hedefler çerçevesinde öneriler getirmiştir. Bu toplantıyı takip eden yıllarda Habitat II toplantıları sırasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ni yöneten siyasi temsilciler 2002'de yapılan genel seçimlerde tek başına iktidara geldi.³⁰ Bu yıllar

28 Turgut Cansever vd., *HABITAT II Konferansı için şehir ve konut üzerine düşünceler*, İstanbul: Hak-İş Araştırma Dizisi, 1995.

29 http://www.unhabitat.org/downloads/docs/1176_6455_The_Habitat_Agenda.pdf. Erişim tarihi: 15 Kasım 2010; David Thorns, *Kentlerin Dönüşümü: Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam*, çev. E. Nal, H. Nal, İstanbul: Soyak Yayınları, 2004, s. 45, 156, 168.

30 Sema Erder ve Nihal İncioğlu, *Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği, 1984-2004*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

“kentsel dönüşüm” başlığı altında yapılan çalışmalar ve tartışmalarla geçti. Özellikle gecekondu alanlarının tasfiyesi için yüksek katlı konut bloklarıyla dar alanlarda toplanan yoğun nüfuslu bölgeler yaratarak konut sorununu çözme anlayışı kurumsallaştı. 2000’li yıllarda konut sorunu tartışmasına Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (GYO) ile birlikte damgasını vuran (ve Habitat II ile ilgili erişebilir önemli bilgiler içeren bir internet sitesi de olan) Toplu Konut İdaresi (TOKİ), Habitat II tartışmasının ardından Türkiye genelinde kapsamlı kentsel dönüşüm projeleri başlattı. Halen süren bu uygulamalar kamusal siyasi tartışmanın en sıcak konularındandır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında milli mimari arayışları konut ve kentleşme siyasetinde yeni bir dönem başlattı. Fakat iki dünya savaşı arası ekonomik koşullar ve savaş sonrasının toparlanma ihtiyacı içinde nüfus durağan kaldı ve ülke ileri düzeyde bir atılım yapamadı. Bu dönemin siyasi anlayış ve koşullarındaki ilk dönüşüm 1950 ve 1960’lardan sonra hem gecekondulaşma hem de sanayileşme bağlamında yaşandı. Yine 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının küresel ekonomiyle bütünleşme stratejisinin benimsenmesi ile birlikte büyüyen kent ekonomileri, ortaya çıkan yeni sosyal organizasyon ihtiyaçları, konut üretimi ve kent peyzajı düzenlemeleri Türk konut imarı geleneklerini de kapsamlı biçimde dönüştürdü.³¹ Bu çerçevede, 1980’den sonra dar gelirli için konut üreten TOKİ’nin 1980-2002 dönemi performansı ülkenin çalkantılı siyasi durumu da dikkate alınırca karmaşık mevzuat sorunları nedeniyle belli düzeylerde başarıya ulaşabilmiştir. Bu dönemdeki konut üretimini sadece TOKİ ile değil aynı zamanda 1980 öncesi döneme kıyasla sayıları otuz kat artan konut kooperatiflerinin varlığıyla birlikte düşünmek gerekir. Konut kooperatifleri birliği olarak çalışan TÜRKKENT gibi kurumlar da bu dönemde konut üretiminde etkili oldular.³² TOKİ’nin 2003’ten sonra değişen hukuki konumu, Başbakanlığa bağlı olarak yeniden yapılandırılan hukuki bakımdan kısmi üstün özerkliği ile birlikte blok ve süper-blok konut üretiminde bir patlama yaşanmış ve 2010 yılı itibariyle ülke genelindeki konut üretimi 500.000 sayısının sınırına dayanmıştır. Bunların önemli bir kısmı İstanbul’da üretilmiştir.³³ TOKİ uygulamalarının arka planı Türkiye’nin gecekondu tarihi, ekonomik kalkınma öyküsü, yerel yönetimlerin rolü ve merkezî idarenin etkinlikleri gibi pek çok konuyla iç içedir. Bu blok, süper-blok yerleşim inşaatının 1950-1980 arasında ABD’de ve Avrupa ülke-

31 Üstün Alsaç, *Türk Kent Düzenlemesi ve Konut Mimarlığı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

32 Ayrıntıları için bkz. Ayten Alkan, *Türkiye’de 1980’den Sonra Dar Gelirli Konut Sorunu ve Konut Kooperatifleri*, Ankara: Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği Yayınları, 1998.

33 TOKİ’nin İstanbul’da tamamladığı ve halen devam eden konut ve konut bloklarının sayısı TOKİ bülteninde 111.134 olarak verilmektedir. Bu sayı Türkiye genelinde ürettiği konutların yaklaşık %25’ine tekabül etmektedir. http://www.toki.gov.tr/programlar/ihale/c_illist.asp?x_ilkodu=34

lerinde benzer biçimde geliştirilen projelerinin toplumsal başarısızlığı kanıtlanırsa da ve Habitat II'de aynı deneyin handikaplarına değinilmiş olsa da 2000 sonrasında başlayan Türkiye macerası ilginç bir kentsel politika tercihi olarak değerlendirilmelidir. İstanbul özelinden bakıldığında TOKİ kadar neo-liberal kent yönetimi süreçlerinin etkin bir diğer aktörü olan gayrimenkul yatırım ortaklıklarının (GYO) ve konut kooperatiflerinin kazandıkları etkinlik alanları da Türkiye ve İstanbul'un kentleşmesinin yeni mekansal formunun üretiminde etkilidir. Özellikle kentsel rantların yaratılması ve yönetilmesi bakımından tarihî bir kent olarak İstanbul'un yaşadığı bu deneyim kentleşme tarihi bakımından da dikkate değer. Bu nedenle İstanbul'un Türkiye'nin en büyük metropolü olma konumundan, giderek bir bölgesel çekim merkezi ve dünya metropolü olma öyküsünü kısaca hatırlamak gerekiyor.

1980 Sonrası İstanbul'un Dönüşümü

İstanbul 1950 ve 1990'lardan itibaren iki dönemde artan bir ivme ve çekim gücüyle, yakın çevresinde benzeri az görülen bir kentsel aglomerasyon haline gelmiş ve yakın çevresindeki kentlerde yaşayan insan topluluklarıyla karmaşık bağımlılık ilişkileri yaratan bitişik bir kent bölgesinin merkezine dönüşmüştür. Tarihî önemiyle birlikte düşünüldüğünde şehrin bu yeni konumu dikkate değerdir. Habitat II'ye ev sahipliği yapan İstanbul, toplantının yapıldığı günlerde, gündemi işgal eden sorunların yoğun biçimde yaşandığı dünya metropollerindendi; hâlâ da öyledir. Yerleşme sorunlarının farklı coğrafyalarda izlediği değişim patikaları İstanbul'un da toplumsal çehresini dönüştürmüştür. 1989'da soğuk savaşın bitişiyle birlikte İstanbul Afro-Avrasya ana kıtasındaki merkezî işlevini yeniden kazanmış ve bu tarihten itibaren kapsamlı bir değişim geçirmiştir.³⁴ İstanbul'un toplumsal kompozisyonu, ekonomik ve kültürel alanda kazandığı yeni anlamlarla birlikte değişmiş ve bu süre zarfında Türkiye istihdam mekanında da ayırt edici bir nitelik kazanmış ve küreselleşmenin taşıyıcı kentlerinden bir haline gelmiştir.³⁵

1950 sonrasında tarım toprakları üzerinde genişleyen ticaret, sanayi ve konut alanları, İstanbul'un tarihî yarım adasını ve Avrupa kıtasının tarihî yarım adaya komşu bölgelerini hızlı bir sosyo-mekansal değişim sürecine soktu. Bu süreçte kamu arazileri denetimden çıkarak büyük gecekondulara dönüşmeye başladı. 1945'ten sonra gecekonduların ortaya çıkışı ve yaygınlaşması hazırlıksız yakalanan hükümetlerce çözülemedi ve merkezî

34 İlhan Tekeli, "Modernleşme Sürecinde İstanbul'un Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli", *Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular*, Murat Güvenç (der.), İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2009, s. 11-33.

35 Murat Güvenç, "İstanbul Nüfus Sayımları Haritalanabilir mi?: 1990-2000 Dönemi İstanbul İstihdam Haritaları", *İstanbul*, sy. 49, s. 50-53.

hükümetin yasal ve ideolojik denetim mekanizmalarını da etkisizleştirdi. 1980'e kadar konut sorunu, alt yapısız ve sağlıksız bir mekansal doku arz eden, gecekonduyla çözülmeye çalışıldı. Bu durum, devletin yurttaşların barınma hakkına çözüm getiremediği ve ulusal teknik ve ekonomik kapasitenin düzenleme işlevlerinin yetersiz kaldığı bir bağlamda, kamu arazilerinin işgaline gönüllü bir göz yumma isteğini de içermekteydi. Göç akışlarının 1980 sonrasında artan bir ivmeyle devam etmesi ve yerel yönetimlerin bir tür yerel hükümet yetkilerini andırır biçimde yeniden düzenlenmesiyle İstanbul'un toplumsal mekanının tarihi yeni bir döneme girdi. Otuz yıllık sanayileşme döneminin tarihî yarım adanın peyzajında ve merkezî iş alanı olan Eminönü-Haliç bölgesinde yarattığı ekolojik ve kentsel problemler, göçün durmaması nedeniyle ölçek değişimini zorunlu kıldı. Böylece Bedrettin Dalan ve Sözen dönemleriyle başlayan fakat asıl ivmesini 1994'ten sonra kazanan mekansal ölçek değişimi bir zorunluluk içinde yaşandı.³⁶ Gecekondu apartmanlara dönüşürken, küreselleşmenin yarattığı üst orta sınıflar sitelerine ve kapalı yerleşimlere doğru bir hareketlilikle kentsel tabakalaşmada sınıfsal bir yeniden yapılanma yarattılar. Bu süreç ileri kapitalist ülkelerden yarı çevre 2. dünya ülkelerinde yaşanan değişimlerle benzerlik arz eder.³⁷

İstanbul ekonomisinin 1950'lerden 80'lere, 1980'den 2010'a geçirdiği değişimler her safhada radikal gelişmeleri içerir. İstanbul'un bir büyükşehir olarak merkezî konumunu yitirdiği 1920-1945 döneminde şehir nüfusu istikrarlı kaldı. Bu dönem kamu arazisinin özel mülke dönüştürülmesi bakımından da sabit bir dönem idi. Ekonomin ölçeğine bağlı olarak yerleşmelerin niteliği de savaş dönemleri ve iki savaş arası dönemin daraltıcı etkilerinden kurtulamadı. 1950'den sonra nüfus artış oranlarındaki patlama, göç süreçlerinin yoğunluğu ve sanayileşmeyle birlikte İstanbul Türkiye ekonomisinin merkezi haline geldi.³⁸ 1970 ve 1980'ler boyunca İstanbul sanayi yatırımlarının yoğunlaştığı bir alan olarak 'azman bir sanayi kenti'ne dönüştü.³⁹ Güvenç ve Işık'ın⁴⁰ araştırmasında görüldüğü gibi, 1990'lar boyunca İstanbul'un metropoliten alanında görülen yüksek düzeyde toplumsal farklılaşmaların ve farklı

36 Bu değişim bir faz geçişinden çok hidrodinamik bir geçiş gibi yaşandı. Manuel de Landa, *Çizgisel Olmayan Tarih*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları, 2006, s. 9-93.

37 Tanrı Şenyapılı, "Cumhuriyet'in 75. Yılı, Gecekondu'nun 50. Yılı", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Yıldız Sey (ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 216-301; Alim Arlı, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Şehirleşme ve Gecekondu Araştırmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, 2005, sy. 6, s. 283-352.

38 Çağlar Keyder, "Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına", Çağlar Keyder (ed.) *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s. 71-91; Mustafa Sönmez, *İstanbul'un İki Yüzü: 1980'den 2000'e Değişim*, Ankara: Arkadaş Yayınları, 1996.

39 Murat Güvenç, "Metropol Değil Azman Sanayi Kenti", *İstanbul*, 1993b, sy. 5, s. 75-81.

40 Murat Güvenç, Oğuz Işık, "İstanbul'u Okumak: Statü Konut Mülkiyeti Farklılaşmasına İlişkin Bir Çözümleme Denemesi", *Toplum ve Bilim*, 1996, sy. 71, s. 6-60.

gelir gruplarına mensup kesimlerin kent mekanında tesadüfen dağılmadıkları, ekonomik profillerine uyumlu bir mekansal yığılma ve kent mekanının ayrışmasında kolaylıkla tespit edilebilecek sınıfsal bir tabakalaşma örüntüsü sergiledikleri ve bunun küreselleşme eğilimleriyle bağlantısı tespit edilebilmektedir. Kent mekanının yapılaşmasındaki dereceli sınıfsal farklılaşmanın yanında İstanbul'un sanayi coğrafyasında da iş kollarının, yerleştikleri toplumsal mekana tesadüfî biçimde değil aksine mekana bağımlılık, ölçek ve ulaşım kolaylıkları gibi değişik faktörlerle ilişkili biçimde dengeli bir dağılım eğrisi içinde konumlandıkları görülüyor.⁴¹

1990'dan 2000'e giden süreç içinde İstanbul özellikle hizmet sektöründe Türkiye'de tüm metropoller için en hızlı büyümeyi yakalamış, bunun yanı sıra ulusal istihdam içindeki payını da anlamlı düzeyde artırmıştır. Bu süre içinde İstanbul yeni iş imkanları yaratmada Türkiye'nin en büyük dokuz metropolünün performansına eş bir gelişme kaydetmiştir. Sanayisini çeperlerine ve çevre illere ihraç ettiği bu süreçte İstanbul, yakın çevresindeki bölgenin hizmet, eğitim ve yönetim başkenti haline gelmiştir.⁴² Büyük bir göç varış merkezinin olmasının yanı sıra verdiği göçün demografik nitelikleri itibariyle de özgün bir kent görünümüne sahiptir. Bu bakımdan kazandığı göçmenler şehri özelliği İstanbul'un ekonomik ve sosyal dinamizminin de temel belirleyicilerindedir.⁴³ Manidar biçimde 2010 yılı itibariyle İstanbul'daki üniversite sayısı kırkı geçmiştir.

İktisadi performansı ve fordist ve post-fordist işkollarının dağılım kalıbıyla kentin ilçelerinin içyapısında da dönüşümler yaratmıştır. Kıyı ilçeler ve tarihî kent bölgesi hizmet sektörleri, emlak, bankacılık, sigortacılık ve ticaret yönetim üslerinin merkezleri gibi küresel kent eğilimiyle uyumlu biçimde yeniden yapılanırken, geri kalan ilçeler imalat sanayi, hizmetler, inşaat sektörlerinde uzmanlaşarak kentin iç iktisadi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için yeniden örgütlenmiştir. Bu süreçte kentin mekansal ölçeği il sınırlarını da aşarak batıda Tekirdağ, doğuda Kocaeli ile birleşmiştir.⁴⁴

Bir başka deyişle, İstanbul'un 1990 sonrasında yaşadığı değişim süreci küreselleşmenin dinamikleriyle yakından bağlantılı biçimde yakın coğrafi

41 Murat Güvenç, "İstanbul Tekstil Sanayiinde Üretim Faktörlerinin Ekonomik ve Mekânsal Dağılım Örüntülerinin Bazı Özellikleri Üzerine", *Toplum ve Bilim*, 1993, sy. 66-61, s. 130-147.

42 İstanbul ve tüm illerin karşılaştırmalı analizi ve ayrıntılı istatistiksel verileri için bkz. Alim Arlı, "Sosyal Mekânda Farklılaşma: Denizli'de Kırsal/Kentsel Dönüşüm 1990-2000", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2009, s. 89-115.

43 Murat Güvenç, "1990 Sonrası İstanbul'a Göç, İstanbul'dan Göç", *Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular*, Murat Güvenç (der.), İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2009, s. 130-140.

44 Alim Arlı, "Küreselleşen İstanbul'da Sosyo-Mekânsal Farklılaşma", *Kültürler Başkenti İstanbul*, Fahameddin Başar (ed.), İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2010, s. 516-524.

bölgesinde yükselen üretici hizmetler sektörünün başkenti olmasına yol açmıştır. Yeni ekonomide finans kapitalin kazandığı merkezî önem İstanbul'un iktisadi etkinlik profillerini de dönüştürmüştür. Finans hizmetlerinde ikinci dereceden bir merkez haline gelen İstanbul, 1990'lı yılların başından itibaren büyük sanayiye yakın çevresindeki bölgelere transfer ederek ticaret ve hizmet sektörlerinde yükselen bir grafikte temsiliyet kazanmıştır. 2009 yılında İstanbul'da yapılan *Urbanage* konferansında Saskia Sassen, İstanbul'un siyasal etkinlik, insan sermayesi, aldığı doğrudan yabancı yatırım oranı ve turizm potansiyelleri bakımından dünyada en hızlı yükselen birkaç büyük kentten biri olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Yine özellikle 2000 yılından sonra İstanbul'a sermaye akışlarının yoğunlaşmasıyla birlikte büyük sermayenin ihtiyaç duyduğu araziler gecekonduların istismal edilmesi suretiyle dönüştürüldü. AVM ve büyük alışveriş merkezlerinin etrafında şekillenen yeni bir kentsel tüketim ve sosyal ilişki kalıbı kademe kademe kentin tüm alanlarına yayıldı. Sayılamayacak kadar çok kentsel dönüşüm projeleri, sabit gelirden yoksun gecekondular ve alt-orta sınıf birey ve haneleri ya mülksüzleştirdi ya da uzun dönemli bir kredi sisteminin içine alarak konut sahibi olmaya zorladı. Borçlandırma yoluyla mülk sahibi yapma eğilimi Amerikan kentlerinde karşılaşılan hane-halkı ekonomik sistemine benzer bir tüketim çevrimi yarattı. Finans sermayesinin İstanbul'daki yükselişi ile konut kredi sisteminin gelişimi eş zamanlı gerçekleşti. Böylece metropolün birçok bölgesinde inşa edilen büyük alışveriş merkezleri küreselleşme sürecindeki yoğun sermaye akışlarının, mekanı temellük etme biçimlerinin başında gelen yatırımlar olarak ortaya çıktı.⁴⁶

Habitat II, Kentsel Dönüşüm ve Yeni Konut Politikaları

İstanbul bugün, Kocaeli'nden başlayarak Tekirdağ'ın bitimine kadar devam eden Doğu-Batı hattında 150 km'lik bir alanda yayılmış, büyük kent bölgesindeki nüfusun yaklaşık yirmi milyonu bulduğu bir bitişik şehir (*conurbation*) görünümündedir. Hinterlandıyla birlikte İstanbul kentsel bölgesi Kocaeli ve Tekirdağ'ı da kapsayan bir büyük metropoliten bölge olarak kabul edilebilir. 1990'dan sonra yapılan birçok araştırmanın da gösterdiği gibi İstanbul'un toplumsal mekanı bölgesel bir ekonomik merkez olmanın yarattığı etkilerle önemli dönüşümler geçirmiştir. Anadolu yakasındaki konut alanları orta sınıflaşmasının yarattığı ivmeyle kademeli bir ayrışma süreci geçirmiştir. 1980'lerde büyük bir "kaçak kent" olarak kurulan gecekondular alanı

45 Saskia Sassen, "Uçsuz Bucaksız Bir Hareketliliğin Değişmez Kavşağı", *İstanbul: Kesişimler Şehri*, Urban Age Yayını, 2009, s. 5-6.

46 Hakkı Yırtıcı, *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005; David Harvey, "The Right to the City", *NLR*, 53, s. 23-40.

Ümraniye bölgesi 1990'dan itibaren orta sınıf konutlarının yayılmasıyla dönüşmüştür. Yine benzer biçimde kurulan Pendik, büyük yolların sadece fiziki sınırlar değil toplumsal sınırlar da çizdiği gerçeğine uyumlu biçimde, E-5'in altı ve üstü olmak üzere farklı sınıfsal bileşenlerin yoğunlaştığı kutuplaşmış bir alan olarak gelişmiştir.⁴⁷

Bu süreçte GYO'lar, konut kooperatifleri ve TOKİ eliyle geliştirilen yeni konut politikası, kentin sınıfsal ve mekansal değişimleriyle paralel bir yeni kent formu arayışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu aktörler, çağının tüketim ve üretimdeki algı kategorileriyle uyumlu biçimde yeni bir "ev" re-toriği üretmiştir. Ayşe Öncü'nün de vurguladığı gibi, medya ve reklam dünyası aracılığıyla mitolojikleştirilen, "hepsi 'İstanbul'un dışında', ama 'çok yakın'; otoyol üzerinden otomobille 'birkaç dakikada ulaşılabilir' bir mesafede" olan ideal ev miti popülerleştirildi. Orta sınıf kimliğini koruyacak bir strateji ile bahçe kentler, siteler artan bireyselliği teşvik etmesi nedeniyle geleneksel apartman komşuluğunun dinamiklerini de dönüştürdü.⁴⁸ Bu, 'dışarıda' ama şehre 'çok yakın' evler ya siteler ya da *kapalı yerleşmeler* içinde yüksek güvenli-likli bölgelerde yapılan üst sınıf ideolojisinin dışavurumu olan mekanlar olarak ortaya çıktı. 1990 ve 2000'ler Türkiye'sinde iyiden iyiye sınıfsal bir karakter kazanan sağlık ve eğitim alanlarının yanı sıra özelleşen güvenlik sistemleriyle üst-orta sınıfların anlamlı bir farklılaşma yaşadığı söylenebilir. Kapalı yerleşmeler bu sürecin en belirgin göstergesidir.⁴⁹ Kapalı yerleşmelerin modernliğin ideal yurttaşlık etiğiyle uyumsuz biçimde gelişmesi ve sınıfsal gertolaşmanın dışavurumu olarak kurumlaşması ulus-devlet cumhuriyet-çiliğinde de derin çatlakları işaret etmektedir.⁵⁰

Yine bu süreçte İstanbul'da toplumsal ilişkilerin üzerine kurulduğu akrabalık ve hemşerilik ilişkileri de dönüşmüştür. Aktörlerin akrabalık ve hemşerilik ilişkilerini kodladıkları anlam kompleksleri de önemli farklılaşmalar geçirmiştir.⁵¹ 1990'larda Refah Partisi'nin yükselişiyle başlayıp Fazilet Partisi'nin kapatılmasına kadar geçen süre zarfında, gecekondu muhafazakâr kitlelerin benlik temsilleri ve eylem repertuarlarındaki dönüşümler de dikkat

47 Sema Erder, *Kentsel Gerilim: Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması*, İstanbul: Um-Ag Yayınları, 1997; *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, 2. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

48 Ayşe Öncü, "İdealinizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", *Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, Ayşe Öncü ve Petra Weyland (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 85-103.

49 İhsan Bilgin, "Kent Üretimini ve Kamu Yaşamının Örgütlenmesinde Yeni Eğilimler", *Toplum ve Bilim*, 2006, sy. 105, s. 166-177.

50 Aynı sürecin Fransa'daki seyri de benzerdir. Orta sınıfların kredi sistemleri içinde uzun dönemli bir borç çarkının içinde pasifize edildiği bir yeni ekonomi ve yeni bir kentli yurttaşlık ortaya çıkmıştır. Fransa'daki 1980 sonrası konut politikası için bkz. Pierre Bourdieu, *The Social Structure of the Economy*, Cambridge: Polity Press, 2005.

51 Alan Duben, *Kent, Aile, Tarih*, çev. Leyla Şimşek, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

çekici boyuttadır. İstanbul'un yoksul ve orta sınıf muhafazakâr seçmeni kentte kendini anlamlandırdığı çerçeveleri kontrollü biçimde dönüştürebilmektedir. Heterojen kültürel kökenlerin yükselen siyasi muhalif toplumsal dalga yarattığı dönüşümün günümüz İstanbul'undaki standartlaşan gelecek beklentilerine ve profesyonelize eklemlenmesi hakkında da fikirler vermektedir.⁵² Benzer bir durum 1994'te yaşanan yerel yönetimlerdeki değişimin 'medeniyet başkenti' iddiasından günümüzde 'küresel kent' konseptine pragmatik evrilisinde de kendini gösteriyor.⁵³

Yeni mekansal düzende, toplumsal temas ve karşılaşma fırsatlarının mekanikleşmesine paralel, yeni iş ortamı da profesyonelizmi yüceltmekte ve profesyonellerin kapalı sitelerdeki konutlarıyla karmaşık bir sembolik sermaye bileşimi yaratmaktadır. Harvey'in de belirttiği gibi, bu tür ayrıcalıklı mekanların yaratılabilmesi ancak mülklerin ve toprağın değerinin düşmesini engelleyecek mülkiyet mekanizmalarının oluşturulması ve kentsel toprakların değerinin spekülatif niteliğini koruyarak gerçekleştirilebilir.⁵⁴ Sınıfsal konumlar bakımından kendine benzeyen ailelerle aynı site veya kapalı yerleşimde bulunmayı arzulayan, çocuklarını benzer kolejlerde okutan, tatillerini benzer yerlerde geçiren yeni bir profesyonel ideolojisi bu ekonomi-politik düzlem üzerinde yükselmiştir. Metropolün çeperlerinde farklı ekonomik, sosyal, kültürel sermaye biçimlerine erişimi kısıtlı ve genelde asgari ücretle çalışan çok çocuklu ailelerin veya enformel sektörlerde iş tutan insanların oturduğu dönüşen gecekondu bölgeleri sancılı kentsel dönüşüm uygulamalarına tanık oluyor. Yoksulların geçim stratejileri üzerine yapılan önemli bir etnografik çalışmada ortaya çıkan önemli sonuçlardan birisi, yoksulların "terk edilmiş, dışlanmış, unutulmuş" olduklarına dair algılarını içeren bir tablodur. Yaşanan değişim sürecinde kentin moral düzeni de yeniden kurulmaktadır.⁵⁵

Başta da belirtilen Mumford ve Jacobs'ın klasik eleştirileri bağlamında bu yeni kentleşme zihniyetinin günümüz İstanbul'unda da yeniden düşünülmesi, içinde yaşanan şehrin henüz yeterince fark edilmemiş özelliklerini açığa çıkaracak şekilde verimli tartışmalar açmaya adaydır. Bir yandan gecekondu alanlarının blok ve süper-blok çok katlı yapılarla dönüştürülmesi ile yeni bir

52 Jenny White, *Türkiye'de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma*, çev. Esen Türey, İstanbul: Oğlak Yayınları, 2007; Cihan Tuğal, *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenli Bütünleşmesi*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.

53 Tanıl Bora, "Fatih'in İstanbul'u: Siyasal İslam'ın 'Alternatif Küresel Şehir' Hayalleri", *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, Çağlar Keyder (ed.), İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s. 60-77.

54 David Harvey, "The Right to the City", *NLR*, 53, s. 33-38.

55 Necmi Erdoğan (ed.), *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007; Loic Wacquant, "İlerlemiş Marjinalite Çağında Bölgesel Damgalama", *Birikim*, 2007, sy. 219, s. 52-58; Dominique Schnapper, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

tüketim kültürü, insan ilişkileri ağı ve site hayatı ortaya çıkaran alt ve orta sınıf konut alanları; diğer yandan üst gelir gruplarının kentin “kaotik” ortamından daha güvenli “doğal” alanlara çekildikleri lüks konut alanları. Farklı sınıfsal bileşenler arasındaki bu keskin ayrışma İstanbul kent mekanını derinden dönüştürmektedir.

1997 yılında İstanbul’da yapılan Habitat II toplantısında öne çıkan “sürdürülebilirlik” kavramı, doğurduğu tartışmalarla birlikte yeterli düzeyde destekçi bulamadı. İstanbul, bu tarihten itibaren bazı Uzak Asya ve Hindistan metropollerine kıyasla daha yaşanabilir bir metropol olmak için önemli adımlar attı. Haussmann’ın 1850-60’larda Paris, Moses’ın 1950’lerde New York’ta yaptığına kısmen benzer biçimde,⁵⁶ kentin ölçeğinde yaşanan büyüme ve büyük ulaşım ve altyapı yatırımları kentin çekiciliğini artırdı. 1990’ların başında su ve trafik sorunları, yolsuzluk tartışmaları nedeniyle bu algı kötü bir noktada idi. İçeriği ve yöntemi konusundaki kamusal tartışmalara rağmen İstanbul, sorunlarının çözümü için yerel siyaset mekanizmalarında bir analiz kapasitesi ve birikimini de kurumsallaştırabilirdi. Bugün İstanbul pek çok milyar dolarlık projenin gündemde olduğu bir dönüşüm süreci yaşıyor. Özellikle toprak rantlarındaki dalgalanma ve buna bağlı gelişen imar hareketliliği kamusal eleştiriden uzak biçimde sürdürülüyor. Bunun yanında ulaşım ve kentsel dönüşüm yatırımları da devam ediyor. Bu yatırımların kent mekanında kalıcılık arz etmeye başlayan birçok sorunu çözeceği görünüyor. Ama aynı zamanda bu süreç, New York ve Paris’te uygulanan dönüşüm projelerinin ardından yaşandığı gibi ileride kentin toplumsal yapısında derin krizler üretir mi bilinmez. Ancak küresel sermaye akışlarının bölgesel bir geçiş ve dağıtım bölgesi olmanın verdiği avantajları, kent mekanını yeniden tasarlamak için kullanan İstanbul’da, sayıları milyonları geçen yoksulların sorunlarını çözmek için yerel yönetimler düzleminde kalıcı girişimler oluşturulması başaramadı. Bu nedenle İstanbul’u 1990’dan sonra yeniden bir emperyal kentte dönüştüren bu kapsamlı süreç, kentin doğal coğrafi yayılım alanlarını da tüketmenin sınırlarına yaklaştı.

Habitat sürecinde gelişmekte olan ülkelerin metropollerini için öngörülen birçok kriz beklentisini kısmen aşmış görünen İstanbul’un önünde, yarattığı mevcut ekonomik ve sosyal düzenin kalıcı bir refah yaratma ve cazibesini koruma başarısını gösterip gösteremeyeceği kalıyor. Mekansal-toplumsal ayrışmanın ekonomik temeldeki mevcut yörüngesi bu tür bir öngörünün iyimserliğini zayıflatıyor. Ayrıca trafik sorunu, kentsel çevre kalitesi, su sorunu gibi alanlarda da muhtemel krizler kamusal tartışmaların konusu olmaya devam ediyor. Kentin sosyal ekolojisinin Habitat bildirgelerine yansıyan muhtemel kentsel risklerle ilgili kat edeceği mesafenin fazla olduğu açıktır.

⁵⁶ David Harvey, “The Right to the City”, s. 25-28; Michel Carmona, *Paris’in Kentsel Dönüşümü: Haussmann Uygulamaları*, çev. Murat Aykaç Erginöz, İstanbul: Genar Yayınları, 2006.

Habitat II İçin Seçilmiş Türkçe Bibliyografya

- Açıkgöz, Özkan, "Küreselleşme, Şehir ve Küreselleşmenin Bir Boyutu Olarak Habitat Toplantıları", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı, 2006.
- Alatan, Haluk, "Isocarp Stk ve Habitat II Üzerine", *Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, Mart-Nisan 1996, sy. 8, s. 343-347.
- Alkan, Ayten, *Türkiye'de 1980'den Sonra Dar Gelirli Konut Sorunu ve Konut Kooperatifleri*, Ankara: Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği Yayınları, 1998.
- Cansever, Turgut, *Habitat II Konferansı İçin Şehir ve Konut Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Hak-İş Araştırma Dizisi, 1995.
- Cooke, B. ve Uma Kothari, *Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?*, çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 2003.
- Davis, Mike, *Gecekondu Gezegeni*, İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Denisenko, Ludmila: "Habitat ve Yönetişim", *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD), 1999, s. 251-265.
- Dinçer, Ömer, "Birleşmiş Milletler Konferansları ve Habitat II Hazırlık Çalışmaları Üzerine Bir Tartışma", *Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, Mart-Nisan 1996, sy. 8, s. 74-84.
- Erim, Aydan, "15 Haziran 1996 ve Sonrası", *Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, sy. 8, Mart-Nisan 1996, s. 98-101.
- Ertürk, Hasan, "Sürdürülebilir Kentler", *Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, Mart-Nisan 1996, sy. 8, s. 174-178.
- Eryılmaz, Bilal, "Kentleri Yönetilebilir Kılmak", *Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, Mart-Nisan 1996, sy. 8, s. 179-185.
- Gülöksüz, Yiğit, "Habitat II Kent Zirvesi", *İstanbul*, Ocak 1996, s. 52-57.
- Güvenç, Murat (ed.), *Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.
- Habitat II Kent Zirvesi: İstanbul'96 Uluslararası Bilimsel Toplantılar*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.
- Habitat II Türkiye Ulusal Raporu, Sürdürülebilir Kalkınma ve Yönetişim*, İstanbul: IULA-EMME Yayını, 2002.
- Hazır, Sezai, "Gençlik Kozası", *Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, sy. 8, Mart-Nisan 1996, sy. 8, s. 355-358.
- "İnsan Yerleşimleri İçin İstanbul Deklerasyonu", çev. M. Ürgüplü, A. T. Dinç, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Mayıs 1996, sy. 383, s. 34-37.
- Keyder, Çağlar (ed.), *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

- Özsahakyan, Nazar, “Evrensel Değerler Kozası”, *Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, Mart-Nisan 1996, sy. 8, s. 362-367.
- Şencan, Hüner, “Habitat II Küresel, Bölgesel, Ulusal, Yerel ve Başlıca Sivil Toplum Kuruluşlarının Ürettikleri Raporlar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, Mart-Nisan 1996, sy. 8, s. 85-88.
- Tekeli, İlhan, “Habitat II İstanbul Konferansından Ne Türdeki Beklentiler Gerçekçidir”, *Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, Mart-Nisan 1996, sy. 8, s. 68-73.
- Tekeli, İlhan vd., *Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1994.
- Yeni Türkiye Habitat Özel Sayısı*, Mart-Nisan 1996, sy. 8.
- Yıldırım, Ferzan (ed.), *Gençlik ve Kent Yönetimi*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1994.
- Yırtıcı, Hakkı, *Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Türkçe İnternet Kaynakları

<http://www.toki.gov.tr/>

<http://www.toki.gov.tr/habitat/habitat/index.html>

<http://www.toki.gov.tr/habitat/dokumanlar/index.html>

Unchs-Habitat (Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Merkezi) Rapor ve Dergilerinden Seçilmiş İngilizce Bibliyografya⁵⁷

- “A safe city is a just city”, Özel sayı, *Habitat Debate*, United Nations Human Settlements Programme, September 2007, c. 13, no. 3.
- Analytical Perspective of Pro-poor Slum Upgrading Frameworks*, United Nations Human Settlements Programme, 2006.
- “Cities - magnets of hope: A look at Global Migration Problems”, Özel sayı, *Habitat Debate*, United Nations Human Settlements Programme, September 2006, c. 12, no. 3.
- Financing Urban Shelter: Global Report on Human Settlements 2005*, London: United Nations Human Settlements Programme, 2005.
- Implementing The Habitat Agenda: Urban Management Programme City Consultation Case Studies*, Published For The Urban Management Programme by Unchs (Habitat), Nairobi, Kenya, 2001.

⁵⁷ Burada zikredilen yayınların tamamına ve daha fazlasına UNCHS-HABITAT internet sayfasının yayınlar bölümünden erişilebilir. Burada daha çok Habitat toplantılarıyla birlikte ele alınabilecekler seçilmeye çalışıldı. <http://www.unhabitat.org/pms/>

Istanbul Declaration on Human Settlements: The Habitat Agenda, <http://www.unhabitat.org/declarations/ist-dec.htm>

Rental Housing: An essential option for the urban poor in developing countries, United Nations Human Settlements Programme, Nairobi, 2003.

State of the World's Cities 2008/2009 Harmonious Cities, London-Sterling-VA: United Nations Human Settlements Program, 2008.

Sustainable Cities Programme: 1990-2000: A decade of United Nations Support for Broad-based participatory management of Urban Development, Nairobi-Kenya: United Nations Human Settlements Program, 2001.

The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action, United Nations Human Settlements Programme, Nairobi, 2003.

The Challenge of Slums: Global Report On Human Settlements 2003, United Nations Human Settlements Programme, Nairobi, 2003.

"Towards sustainable energy in cities", March 2006, Özel sayı, *Habitat Debate*, United Nations Human Settlements Programme, c. 12, no. 1.

İngilizce İnternet Kaynakları

<http://www.unhabitat.org/pmss/>

<http://www.endhomelessness.org/content/article/detail/3668>

<http://www.cyc-net.org/cyc-online/cycol-0904-Homelessness.html>

Habitat II Tartışmaları ve İstanbul'da Toplumsal Dönüşüm

Alim ARLI

Özet

3-14 Haziran 1996 tarihinde İstanbul'da yapılan Habitat II toplantısında konut ve barınma sorunu küresel bir zeminde tartışılmıştır. Bu toplantının öncesi ve sonrasında İstanbul şehri kapsamlı bir toplumsal ve mekansal dönüşüm yaşamıştır. Bu yazıda önce kentsel siyaset ve kentsel ekolojideki güncel eğilimler tartışılmakta daha sonra Habitat toplantılarının tarihi ve içeriği özetlenmeye çalışılmaktadır. Daha sonra bu konular çerçevesinde İstanbul'un toplumsal ve ekonomik dönüşümü ve konut politikalarındaki güncel eğilimler eleştirel bir çerçevede değerlendirilmektedir. Konu ile ilgili mevcut literatür metinde değerlendirilmiş, ayrıca metin sonunda Habitat II ile ilgili seçici bir bibliyografya verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Habitat II, Kentsel ekoloji, İnsan yerleşimleri, Konut politikaları

Habitat II Debates and Social Transformation in Istanbul

Alim ARLI

Abstract

The problem of housing and shelter was discussed in the global Habitat II conference held in İstanbul, June 3-14, 1996. Before and after this international conference, the city of İstanbul underwent an extensive transformation featuring both its social and spatial repercussions. In this study, the contemporary tendencies in both urban politics and urban ecology are primarily discussed, and consequently the history and the content of the Habitat conferences are summarized. Within the framework of these topics, the social and the economic transformation of İstanbul, and the contemporary tendencies in housing policies are critically considered. The existing literature about the subject is evaluated in the text, and a selective bibliography about Habitat II is presented in the conclusion.

Keywords: İstanbul, Habitat II, Urban ecology, Human settlements, Housing policies